

Тема: **Структура еукаріотичної клітини: цитоплазма та основні клітинні органели.**

Мета: розширити знання учнів про структурні елементи клітини на прикладі цитоплазми і органел; розкрити особливості будови та функцій цитозолу та цитоскелету; з'ясувати суть та значення основних процесів у гіалоплазмі; розвинути практичні вміння самостійно вивчати явища плазмолізу і деплазмолізу, аналізувати і робити висновки про функції клітинної мембрани і цитоплазми, виховувати бережливе ставлення до живої природи.

Обладнання і матеріали: таблиці «Будова рослинної клітини», «Будова тваринної клітини», підручник, зошит, відеоматеріал

Базові поняття і терміни: гіалоплазма, цитоскелет, мікротрубочки, мікрониточки, одно-, двомембранні органели, клітинні включення.

Тип уроку: урок засвоєння знань

Хід уроку

I. Організація класу

II. Актуалізація опорних знань

1. Назвіть складові частини еукаріотичної клітини. Які їх функції ?
2. Що таке клітинна мембрана, з чого вона складається? Яка її функція?
3. Що знаходиться над мембраною рослинної клітини?
4. Що знаходиться над мембраною тваринної клітини?
5. Що знаходиться під мембраною?

III. Мотивація навчальної діяльності.

1. Що таке цитоплазма?
2. Що вона містить?
3. Яку функцію виконує цитоплазма

Місце, де відбуваються основні події в житті клітини. У клітині відбувається біосинтез (від грецьк. *bios* - життя, *synthesis* - сполука) - процес утворення органічних речовин. Проте біосинтез білків має виняткове значення. Від того, які білки синтезуються у клітині, залежить, які в ній

будуть синтезуватися ліпіди, вуглеводи та інші речовини, оскільки для синтезу певної речовини потрібен відповідний фермент (білкової природи).

Забезпечує зв'язок між усіма компонентами клітини- цитоплазма.

IV. Вивчення нового матеріалу

Під клітинною оболонкою, займаючи практично весь простір клітини, міститься цитоплазма, в якій крім органел самої цитоплазми міститься і ядро клітини. Цитоплазма складається з гіалоплазми (основна речовина цитоплазми), органел і включень.

Цитоплазма (від грец. kytos - клітина і plasma - що-небудь виліплене, сформована) - вміст клітини, за винятком ядра (кариоплазма). Цитоплазму і кариоплазму називають **протоплазмою**. Іноді термін «протоплазма» неправильно вживають у вузькому сенсі слова для позначення внеядерної частини клітини, однак у цьому сенсі доцільніше залишити термін «цитоплазма». У фізико-хімічному відношенні цитоплазма являє багатофазну коллоїдальну систему. Дисперсійна середовище цитоплазми - вода (до 80%). Дисперсна фаза містить білкові та жирові речовини, що утворюють агрегати молекул - міцели.

Цитоплазма - в'язка рідина, практично безбарвна, з питомою вагою приблизно 1,04, часто сильно заломлює світло, внаслідок чого вона буває видно під мікроскопом навіть в нефарбованих клітинах.

Цитоплазма — основна за об'ємом частина клітини, її внутрішній вміст. За фізичними властивостями це напіврідка маса колоїдної структури — **цитозоль**, в якій знаходяться всі клітинні органели, крім ядра. Цитозоль у свою чергу складається з води, солей, органічних молекул і багатьох ферментів, що каталізують хімічні реакції у клітині. Цитоплазма відіграє важливу роль у клітині, служачи середовищем, у якому розташовані органели і яке забезпечує протікання багатьох хімічних реакцій та постачання необхідних речовин до різних частин клітини. Цитоплазма оточена клітинною мембраною (або цитоплазматичною мембраною для більшості прокариотів) і оточує ядро та мембрани органел. Гіалоплазма може перебувати у рідкому (золь) стані і в'язкому (гель).

Гіалоплазма (від грец. hyalinos - прозорий), або матрикс цитоплазми, являє собою дуже важливу частину клітини, її внутрішнє середовище.

Гіалоплазма — найрідша частина цитоплазми, в якій містяться органели і включення. У загальному об'ємі цитоплазми гіалоплазма становить близько 50%. Вона включає цитозоль (воду з розчиненими у ній неорганічними та органічними речовинами) і **цитоматрикс** (трабекулярну сітку волокон білкової природи товщиною 2-3 нм). Прозорий розчин органічних і неорганічних сполук у воді. Перебуває у стані золю та гелю. Містить 75—78 % води, 10—12 % білків, 4—6 % вуглеводів, 2—3 % ліпідів, 10 % неорганічних речовин.

До складу цитоплазми входять різні хімічні сполуки, які представляють собою не однорідну хімічну речовину, а складну фізико-хімічну систему, вона до того ж постійно змінюється і розвивається і має в собі великий вміст води. Важливим компонентом цитоплазми є білкова суміш в колоїдному стані в поєднанні з нуклеїновими кислотами, жирами та вуглеводами.

Також цитоплазма розділяється на дві складові частини:

- ендоплазму,

- екзоплазму.

Ендоплазма розташовується в центрі клітини і має більш текучу структуру. Саме в ній знаходяться всі найважливіші органели клітини. Екзоплазма розташовується по периметру клітини, де межує з її мембраною, вона більш в'язка і щільна по консистенції. Вона грає сполучну роль клітини з навколишнім середовищем.

У цитоплазмі проходять всі процеси клітинного метаболізму, за винятком синтезу нуклеїнових кислот (він здійснюється в ядрі клітини). Крім цієї, найважливішої функції, цитоплазма грає такі корисні ролі:

- заповнює клітинну порожнину,
- є сполучною ланкою для клітинних компонентів,
- визначає положення органелів,
- є провідником для фізичних і хімічних процесів на внутрішньоклітинному і міжклітинному рівнях,
- підтримує внутрішній тиск клітини, її об'єм, пружність, тощо.

Здатність цитоплазми до руху є важливим її властивістю, завдяки цьому забезпечується зв'язок органелів клітини. У біології рух цитоплазми називається циклозом, воно є постійним процесом. Рух цитоплазми в клітині може мати струменистий, коливальний або круговий характер.

Складемо схему «Склад цитоплазми»:

Користуючись підручником, параграф 11,12, заповніть таблицю

Органіди	Особливості будови	Функції

Перегляд відеолекції

Цікава наука . <https://www.youtube.com/watch?v=bBymW0PtVT0>

Клітина-місто <https://www.youtube.com/watch?v=IJI41Trr234>

<https://www.youtube.com/watch?v=yLuZArxFSfA>

Проблемне запитання. Як взаємодіють між собою компоненти цитоплазми?

V. Узагальнення: Поміркуйте!

- 1. Мембрана лізосом дуже щільна і перешкоджає проникненню власних ферментів у цитоплазму, але якщо лізосома ушкоджується, то руйнується вся клітина або її частина. Чому це відбувається?*
- 2. Іноді лізосоми перетравлюють органели. Що відслужили або ушкоджені, а в окремих випадках – і самі клітини. Коли, наприклад, пуголовок перетворюється в жабу, лізосоми, що знаходяться в клітинах його хвоста, перетравлюють ці клітини: хвіст зникає, а речовини, що утворилися на час цього процесу, всмоктуються і використовуються іншими клітинами тіла. З яким типом лізосом ми зустрілися? Відповідь обґрунтуйте.*
- 3. Яке значення мають вакуолі для рослинних клітин?*
- 4. Число крист неоднакове в мітохондріях різних клітин. Їх може бути від кількох десятків до кількох сот, причому особливо багато крист в мітохондріях активно функціонуючих клітин, наприклад м'язових. Поясніть цей факт.*
- 5. Встановлено, що за певних умов (наприклад, під час голодування) кількість мітохондрій може зменшуватися. Чому? Відповідь обґрунтуйте.*
- 6. На 1 мм² листової поверхні припадає близько 400 000 зелених пластид. Як це впливає на виконувану листком функцію? Відповідь обґрунтуйте.*

VI. Домашнє завдання.

Опрацювати матеріал параграфа 11,12,

виписати основні поняття (термінологія), замалювати схему

заповнити таблицю